

ОГЛЯДИ ДЖЕРЕЛ ТА ДОКУМЕНТАЛЬНІ НАРИСИ

УДК 930.253:94(477)

С. І. ВЛАСЕНКО*

ДОКУМЕНТАЛЬНІ СВІДЧЕННЯ ПРО С. В. РУДНЕВА – ВИДАТНОГО ДІЯЧА ПАРТИЗАНСЬКОГО РУХУ В ПЕРІОД ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ (до 115-ї річниці від дня народження)

Подано добірку документів із фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань України, що доповнюють характеристику особистих та професійних рис комісара Сумського партизанського з'єднання Семена Васильовича Руднева.

Ключові слова: Велика Вітчизняна війна; партизанський рух; Сумське партизанське з'єднання; С. В. Руднев; ЦДАГО України; документ.

За роки Великої Вітчизняної війни постала ціла плеяда талановитих полководців у лавах Червоної армії та організаторів партизанського руху опору в тилу ворога. Особливу увагу заслуговує комісар Сумського партизанського з'єднання Семен Васильович Руднев (27(15) лютого 1899 р. – 4 серпня 1943 р.). Будучи цілком відданим своїй справі, він, як того і вимагає військова присяга, ціною власного життя боронив рідну землю та народ від ворожого поневолення.

Семен Васильович Руднев.
1943 р.

* *Власенко Світлана Іванівна* – кандидат історичних наук, начальник відділу використання інформації документів Центрального державного архіву громадських об'єднань України.

Із наближенням німецьких військ С. В. Руднев у серпні 1941 р. сформував у Путивльському районі невеликий партизанський загін у складі 13 чоловік, який 18 жовтня об'єднався із загоном під командуванням С. А. Ковпака. У новоствореному Путивльському партизанському загоні С. В. Руднев зайняв посаду комісара; командиром став С. А. Ковпак. У жовтні 1942 р. вони очолили Сумське партизанське з'єднання. Саме тандем Ковпак-Руднев вважається найуспішнішим серед партизанських лідерів, а очолюване ними з'єднання – одним із кращих у радянському партизанському русі опору на території України в роки Великої Вітчизняної війни. Сам же С. В. Руднев відзначався високою дисциплінованістю та порядністю, користувався величезним авторитетом і повагою серед партизанів.

Розкрити особисті та професійні риси С. В. Руднева, його ставлення до рядових партизанів і взаємовідносини з командним складом з'єднання та керівництвом Українського штабу партизанського руху (УШПР) дозволяють документи, що зберігаються в Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО України).

Серед усього комплексу документів, що стосуються С. В. Руднева, на особливу увагу заслуговує його щоденник, написаний власноруч олівцем у шкільному зошиті в період від 7 травня по 25 липня 1943 р. Історики-архівісти припускають, що це лише частина щоденникових записів комісара Сумського партизанського з'єднання. Вони були знайдені мінером-підривноком (в майбутньому поетом) Платоном Вороньком під час виходу партизанів з оточення в Карпатах та передані на зберігання до партійного архіву Інституту історії партії при Центральному комітеті КП(б)У. Про це свідчить записка мінера, прикріплена до рукопису щоденника. Сьогодні оригінал щоденника зберігається у фонді Сумського партизанського з'єднання (ф. 63, оп. 1, спр. 85, арк. 1–55 та зв.)*.

* Щоденник С. В. Руднева вперше був опублікований ще в 1949 р. і пізніше передруковувався декілька разів, щоправда з певними вилученнями фрагментів текстів (*Руднев С. В. Щоденник про Карпатський рейд. – 2-е вид. – К., 1949. – 76 с.; Руднев С. В. Щоденник про Карпатський рейд. – 3-е вид. – Станіслав, 1960. – 84 с.; Руднев С. В. Легендарный рейд (Дневник о Карпатском рейде. Письма). – Ужгород, 1967. – 200 с. та ін.*). В 2005 р. його частина увійшла до збірника документів, підготовленого співробітниками ЦДАГО України (Від Полісся до Карпат. Карпатський рейд Сумського партизанського з'єднання під командуванням С. А. Ковпака (червень–вересень 1943 р.): очима учасників, мовою документів / Упорядн.: А. В. Кентій, В. С. Лозицький. – К., 2005. – С. 188–213). В 2010 р. з ініціативи ЦДАГО України щоденник С. В. Руднева вперше побачив світ у повному обсязі (Партизанская война на Украине: Дневники командиров партизанских отрядов и соединений. 1941–1944 / Колл. составит.: О. В. Бажан, С. И. Власенко, А. В. Кентий, Л. В. Легасова, В. С. Лозицкий (рук.). – М., 2010. – С. 78–130).

Більшість записів щоденника хронологічно припадає на події Карпатського рейду, що тривав від 12 червня по 1 жовтня 1943 р. Саме в цьому рейді під час чергового прориву сумських партизанів із ворожого оточення в районі м. Делятин Станіславської (нині – Івано-Франківська) області 4 серпня 1943 р. загинув С. В. Руднєв. Під час прориву був смертельно поранений і його 19-ти річний син Радій. Цікаво, що в день виступу в рейд 12 червня С. В. Руднєв, після прощання з секретарем ЦК КП(б)У Д. С. Коротченком, записав слова, що, на жаль, виявилися пророчими: “Тяжко і дуже тяжко було розлучатися, може це остання зустріч” (арк. 20). Крім того, певна тривога простежується й у записах про дружину – Домініку Данилівну Руднєву (Семен Васильович у щоденнику називає її Ньома): 6 червня – “Ньома хвилюється про нас із Радиком. Хтось і щось матері напліткував, і вона, бідна, хвилюється” (арк. 17); 7 червня – “Від Ньоми отримую незрозумілі та тривожні листи” (арк. 17зв.).

Взагалі, в документах, як офіційних, так і в щоденнику, бачимо турботу, бережливе ставлення та щирі любов С. В. Руднєва до своєї родини. Будь-яку нагоду він намагався використати, щоб отримати хоча б якусь звістку від своїх рідних, чимось їм допомогти. Так, у фонді Сумського партизанського з’єднання зберігається радіограма Семена Васильовича начальнику Центрального штабу партизанського руху П. К. Пономаренку: “Моя сім’я перебуває [в] Іванівській області, Небилівський район, село Раславське, Руднєва Домініка Данилівна. Надайте їй допомогу” (ф. 63, оп. 1, спр. 36, арк. 133). У фонді Українського штабу партизанського руху зберігається шифрограма секретаря ЦК КП(б)У Д. С. Коротченка С. В. Руднєву від 10 липня 1943 р.: “5 липня повернувся [в] Москву. 7 липня був у Вашій сім’ї. Передав, що Ви і Радик здорові. Ваші дружина і дитина здорові. Передають Вам і Радіку палке вітання” (ф. 62, оп. 1, спр. 1288, арк. 202). Дуже обурювався, коли колеги, перебуваючи в тилу, не могли з різних причин виконати прохання щодо відвідин його сім’ї. Так, у радіограмі начальнику УШПР Т. А. Строкачу від 22 березня 1943 р. він писав: “Де моя сім’я і що з нею? Невже важко було передати від неї листа? Для нас, хто працює тут, це дуже важливо” (ф. 63, оп. 1, спр. 38, арк. 53).

А ось з якою батьківською любов’ю й теплом Семен Васильович записав про свого старшого сина Радика в щоденнику 7 липня: “День для мене чудовий. Радіку, моему синові, виповнилося 19 років. А два роки разом зі мною воює в тилу ворога. [В] 17 років пішов воювати, це те ж, що було й зі мною в 1917 р. Син пішов у батька, шкода лише бідному не вдалося закінчити десятирічку. Мабуть, його доля схожа на мою, чого я страшно як не хочу. Характер та вдача у нього мої, поганий чи гарний, але я радий. Хлопець він хороший, живемо з ним дружньо. Хоча люблячи його, я інколи суттєво [його] сварю. Мене він

любить і пишається. Міцно любить матір та молодшого братика Юрика. Часто, немов би випадково, згадує, що подобається мамі чи що сказала мама і т. д.” (ф. 63, оп. 1, спр. 85, арк. 41зв.). 25 липня, востаннє звертаючись до щоденника, С. В. Руднев із тугою записав: “Як хочеться відпочити та побачити сім’ю” (там само, арк. 55зв.). На жаль, йому так і не судилося цього зробити.

Досить яскраво С. В. Руднева як людину характеризує один із його записів від 3 червня 1943 р.: “Подивись на цей чудовий народ, і просто серце радіє. Місяць немає хліба, а веселі, життєрадісні, милі бойові друзі. З таким народом чудово жити, боротися й не страшно померти” (ф. 63, оп. 1, спр. 85, арк. 15). І партизани відповідали своєму комісарові щирою любов’ю, повагою та розумінням.

Також у документах ЦДАГО України є свідчення про С. В. Руднева як фахового військового, його поведінку на посаді комісара з’єднання, ставлення до своїх обов’язків, взаємовідносини з командним складом з’єднання та з партизанами. Ось як про свого комісара згадував командир Глухівського партизанського загону П. Л. Кульбака: “Потрібно віддати належне Рудневу як організатору та військовому стратегу. Він розпізнавав настрій кожної людини. На мою особисту думку, це була виняткова людина і за своїм політичним розвитком, і за організаційними здібностями, і за сміливістю, з кожним він умів поговорити, кожного він умів переконати. Якби він сказав: “Хто за мною?” – всі пішли б за ним” (ф. 166, оп. 3, спр. 47, арк. 41).

Командир Шалигінського партизанського загону Ф. П. Матющенко так охарактеризував С. В. Руднева в березні 1947 р.: “[...] В умовах партизанської війни Руднев був по-військовому освіченою людиною, творчо підкований. Був знавцем психології людей, [...] в тому числі партизанів. Він міг розпізнавати настрій всього особового складу загону. Руднев – талановитий організатор, пропагандист і агітатор. Руднев, перебуваючи в усіх загонах, умів виважувати плюси та мінуси і цим самим міг раніш за всіх передбачати на більш тривалий період стан, життя та діяльність партизанських загонів. Все це йому вдавалось тому, що він – вольова людина, гарний організатор” (ф. 166, оп. 3, спр. 50, арк. 232).

Позитивні професійні риси С. В. Руднева відзначав і начальник штабу Сумського партизанського з’єднання Г. Я. Базима, згадуючи у липні 1946 р. про організацію ним прориву біля м. Делятина: “Комісаром з’єднання тов. Рудневим був висунутий сміливий і рішучий план: виходити через Делятин, через Прут, назад в гори на правобережжя річки Прут. Хоча для нас було і зрозуміло, що в Делятині, на залізничному вузлі, був зосереджений противник. Але противник всю увагу 3 серпня зосередив на нашому розташуванні в горах і нам було видно пересування противника в напрямку з Делятина впродовж всього дня

по хребтах та горах в напрямку Синечка і до хребтів, зайнятих нашою обороною 3 серпня. Висуваючи план розгрому Делятина, комісар Руднев мотивував так: якщо противник усю увагу сконцентрував на горах, то він послабив увагу оборони Делятина і наш удар по Делятину буде неочікуваним для противника, так як Делятин розташовувався в долині річки і наш удар з гір стане для нього великою несподіваністю і застане його раптово. Таким чином, наш швидкий рішучий удар по Делятину буде неочікуваним для противника і гарнізон буде знищений, ми форсуємо річку Прут, підірвемо мости, вийдемо на правий берег Пруту, відірвемося від противника, зробимо невелику передишку, доки противник буде концентруватися чи перегруповувати свої сили, і вийдемо далі в гори на південь. Операція по знищенню делятинського гарнізону готувалась детально [...] Операція була призначена на першу годину ночі 4 серпня. Особливо велике значення приділяв цій операції комісар Руднев. Він особисто давав накази про операцію кожному командирі і вимагав від них довести його до кожного бійця. Уже при виході на операцію, пропускаючи роти загонів, комісар говорив з бійцями, надихав їх, говорив, що нам потрібно взяти, розгромити, знищити противника в Делятині. Вийдемо за Прут, перепочинемо, знайдемо можливості в харчуванні. Тільки б оволодіти та розгромити Делятин. [...] Я пригадав слова комісара – “Виграє в гірських умовах той, хто займає гірські висоти” (ф. 166, оп. 3, спр. 49, арк. 250–252).

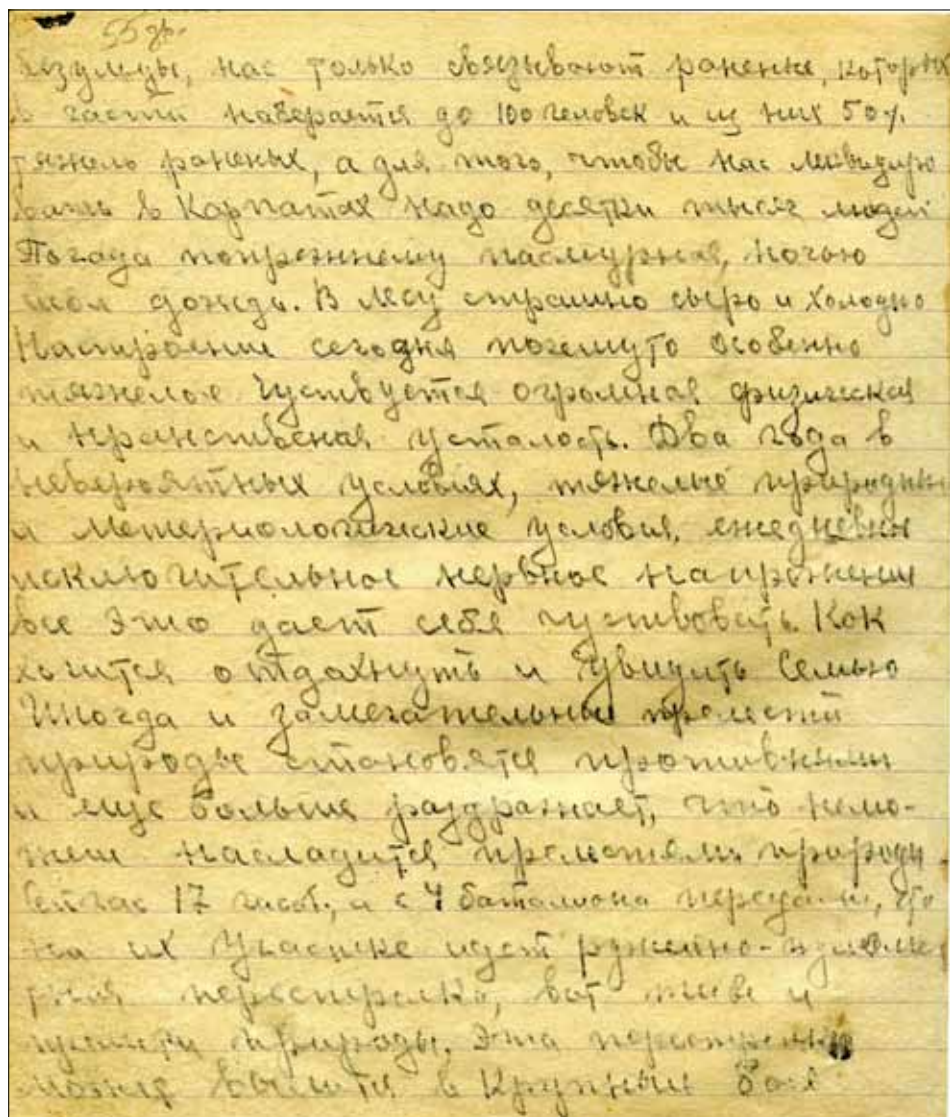
Є в архівних документах і свідчення про те, що й рядові партизани високо оцінювали як особисті, так і керівні риси свого комісара. Так, радистка Г. Є. Бабій, яка була надіслана до з'єднання з УШПР, у листі від 22 березня 1943 р. повідомляла Т. А. Строкачу: “Тут лише одна людина, яка по праву повинна заслуговувати думки і подяки – комісар Руднев. З ним лише і можна про все поговорити та все пояснити. Лише про нього тут гарної думки всі бійці” (ф. 62, оп. 1, спр. 40, арк. 119). У шифрограмі із Сумського партизанського з'єднання в УШПР за підписом Загорського від 17 червня 1943 р. повідомлялося: “Під час рейду розмовляв з багатьма старими партизанами. Всі вони хвалять Руднева як полководця, організатора, людину, комісара і дивуються, чому Ковпак, а не Руднев – Герой Радянського Союзу” (ф. 62, оп. 1, спр. 1308, арк. 53). Такої ж думки був і кореспондент газети “Правда” Л. О. Коробов, який від 29 січня 1943 р. перебував у Сумському партизанському з'єднанні. Інформуючи начальника УШПР Т. А. Строкача про свої спостереження, він 25 березня 1943 р. зауважував, що “якщо говорити про комісара Руднева, то можна сказати, що Руднев, безумовно, достойний звання Героя Радянського Союзу. [...] Руднев дійсно герой. Він завжди на передовій, не боїться бою, він бездоганний організатор і дуже душевна, хороша людина” (ф. 166, оп. 3, спр. 51, арк. 43–44). На жаль, це звання Семенові Васильовичу було присвоєно лише 4 січня 1944 р. – посмертно.

Цікавими є свідчення й про взаємовідносини С. В. Руднева із командиром з'єднання С. А. Ковпаком. Зокрема, письменник М. С. Шеремет, який із 16 грудня 1942 р. по 17 квітня 1943 р. перебував у відрядженні в українських партизанських загонах на Поліссі, у своїй доповідній записці на ім'я М. С. Хрущова 13 травня 1943 р. писав: “Командира доповнює в усьому комісар партизанського з'єднання тов. Руднев С. В. Кипуча, активна партизанська натура, знавець військової справи. Своім бойовим авторитетом Ковпак і Руднев міцно сколотили велике з'єднання українських партизанів” (ф. 1, оп. 22, спр. 61, арк. 9).

Не менший інтерес викликає й діалог уже згаданого військового кореспондента газети “Правда” Л. О. Коробова та начальника УШПР Т. А. Строкача 25 березня 1943 р.: “Строкач – Говорять, що він користується більшим авторитетом, ніж Ковпак? Коробов – Це в масі, а в командному складі й Ковпак, і Руднев користуються однаковим авторитетом. Можливо, серед мас і користується більшим авторитетом Руднев, але це тому, що він більше спілкується з народом, турбується про нього як комісар. Строкач – Якщо ми викличемо сюди Ковпака, щоб підлікувати, то Руднев впорається з керівництвом загону? Коробов – Безумовно, впорається” (ф. 166, оп. 3, спр. 51, арк. 44).

Слід зазначити, що в документах простежується спільна тверда позиція командира та комісара, рішучість та впевненість у своїй правоті, зокрема, й у ставленні до керівних осіб. Яскравим свідченням цього є радіограма С. А. Ковпака та С. В. Руднева на ім'я Й. В. Сталіна від 28 червня 1942 р. (копія була надіслана начальникові УШПР Т. А. Строкачу): “Ваш першотравневий наказ не виконується. Загін [у] тисячу чоловік партизан без боєприпасів. Місяць просимо півмільйона патронів, п'ять бронебійок [з] патронами, вибухівку. Противник кидає всі засоби для відтиснення загону від магістралі Конотоп–Ворожба. Просимо надати допомогу” (ф. 63, оп. 1, спр. 36, арк. 1).

Водночас, як свідчать документи, комісар мав вплив на командира з'єднання та виконував певну стримуючу роль, що найбільше виявилось в надзвичайно напруженій обстановці Карпатського рейду. Як приклад можна навести взаємовідносини радянських партизанів з українськими націоналістами. Слід зазначити, що стосовно цього питання С. В. Руднев мав свою позицію і твердо відстоював її. Так, 25 червня, після зіткнення з націоналістами під час форсування річки Горинь між селами Корчин і Здвиждже він записав у своєму щоденнику: “Ковпак вирішив [...] дати бій та змести це село, на що я рішуче заперечив; це просто і не потребує багато розуму, проте жертви і з одного і з іншого боку, жертви мирного населення, дітей та жінок. Крім того, це на руку німців, які хотіли б руками партизан задушити націоналістів, і навпаки. [...] Я вирішив піти на дипломатичні переговори, написали листа й відправили його з дівчиною, тон листа мирний. Ми просимо не пере-

Остання сторінка з щоденника комісара С. В. Руднева
із записом від 25 липня 1943 р.
ЦДАГО України, ф. 63, оп. 1, стр. 85, арк. 55 зв.

шкоджати проходу. Наша мета загальна – бити німців, а якщо будуть перешкоджати, то будемо бити”. І потім, після мирного завершення переговорів, підсумував: “Наша дипломатія закінчилась перемогою без крові. Населення вперше залишилось на місці й висипало на вулицю. Це була колосальна політична перемога, яка показала, що між радянськими партизанами та українським народом існують єдність і одна мета, мета знищити фашизм. [...] Цей успіх пройшов важко, особливо особисто для мене, дві ночі не спав, два дні майже не їв, і коли постало питання, як брати переправу, то з Ковпаком розійшлися, він наполягав

брати з боєм, розгромити село, я був проти, стоячи за мирне вирішення питання, оскільки бій затягнеться, будуть жертви і особливо [серед] мирного населення, і цим боєм ми лише дамо козир в руки німців. На цьому ґрунті відбулась велика і дуже велика суперечка. А моя точка [зору] перемогла: ми переправились без жертв, хай фашизм біситься. Нам і потрібно [так] вести політику: бити німців разом, а жити порізно, свої політичні цілі ми знаємо. Наша безкровна дипломатична перемога є блискучим маневром, але скільки нервів, скільки крові витратив я особисто. Виявляється, тут потрібно бути не лише дуже грамотним у військовому та політичному відношенні, а й застосовувати “дипломатію”. Бійці сміються, що доведеться писати 3-й том дипломатії” (ф. 63, оп. 1, спр. 85, арк. 28зв., 29–30 та зв.). Та все ж, усвідомлення обома лідерами важливості їхньої діяльності та величезної відповідальності перед партизанами, яких вони вели на боротьбу з ворогом, породжували тісну співпрацю та взаєморозуміння між ними.

Загинув Семен Васильович 4 серпня 1943 р. під час чергового прориву з ворожого оточення біля м. Делятин. Учасники партизанського з'єднання, стенограми бесід з якими зберігаються у фонді Комісії з історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр., не оминули увагою цю трагічну подію. Зокрема, начальник штабу Крелевецького партизанського загону П. О. Брайко згадував: “В цьому бою загинув наш улюблений комісар Руднев Семен Васильович. Руднев перед боєм сказав, що єдиний вихід із становища – вихід через місто Делятин. “Ми повинні прорватися. Думати про смерть ніколи, може сьогодні я говорю, а завтра і мене не буде. Життя або смерть”. В бою за містом загинув Руднев. Ми довго його шукали, але не знайшли” (ф. 166, оп. 3, спр. 47, арк. 152). Комісар артилерійської батареї з'єднання О. Б. Непомнящий про бій біля Делятина та обставини загибелі С. В. Руднева розповідав: “Комісар Руднев, після повідомлення бійцям та командирам про те, які стоять перед ними завдання, сказав: “В цьому вирішальному бою необхідно діяти – вперед – і лише вперед, оскільки тут стоїть питання про життя і смерть нашого ковпаківського з'єднання”. Бійці та командири надихнулися вірним рішенням командування і вночі, перейшовши через ліс, впритул підійшли до міста Делятин і штурмом заволоділи ним. [...] Я перебував разом з особовим складом артбатареї в якості політрука. Комісар Руднев був дуже задоволений ходом бойової операції в Делятині. Він перейшов разом з нами річку Прут, підійшов до села Білі Ослави. І саме тут вранці ми прийняли жорстокий бій. Комісар Руднев хотів організувати підрозділи так, щоб вибити німців із пануючих висот з обох боків шосе Делятин–Коломия і піднятися на ці висоти. Він наказав командирам зайняти оборону, а в цей час з'явилась авіація противника і ворожим вогнем Руднев був тяжко поранений і незабаром помер. Я особисто цього не бачив, так говорили бійці, які перебували неподалік від нього” (ф. 166, оп. 3, спр. 47, арк. 136–137).

Перші ж офіційні повідомлення про загибель С. В. Руднева з'явилися всередині серпня. Так, 12 серпня 1943 р. із Сумського партизанського з'єднання до УШПР надійшла радіограма за підписом Загорського: "Руднев поранений і де він, невідомо" (ф. 62, оп. 1, спр. 1308, арк. 56). У радіограмі С. А. Ковпака в УШПР від 15 серпня 1943 р. повідомлялося: "Комісар частини Руднев невідомо де, немає зв'язку, застосував заходи [по] відновленню зв'язку" (ф. 63, оп. 1, спр. 38, арк. 179зв.–180). А 27 серпня в радіограмі М. С. Хрущову і Т. А. Строкачу він вже інформував про обставини загибелі свого комісара: "За даними одного бійця Глухівського п[артизанського] з[агону] стало відомо, що комісар частини Семен Васильович Руднев 5 серпня, під час бою біля міста Десятин, був поранений у ногу та руку. Біля нього перебували комендант, дві сестри та чотири бійці. Відправлена мною група бійців другого батальйону для виведення [їх] до частини, на місці поранення не знайшли ні Руднева, ні бійців і застосовані заходи розшуку до цього часу позитивних результатів не дали" (ф. 63, оп. 1, спр. 36, арк. 47).

Подані до огляду документи є лише незначною частиною матеріалів, зосереджених у фондах ЦДАГО України. Вони розкривають здебільшого особисті та професійні риси С. В. Руднева. Загалом же в архіві зберігається досить велика кількість документів, що стосуються діяльності С. В. Руднева в роки Великої Вітчизняної війни. Вони містяться у фондах Сумського партизанського з'єднання (ф. 63), Українського штабу партизанського руху (ф. 62), Центрального комітету КП(б)У (ф. 1, оп. 22), Комісії з історії Великої Вітчизняної війни (ф. 166, оп. 3), особовому фонді С. А. Ковпака (ф. 241), а також у фондах деяких партизанських з'єднань, що діяли на окупованій території України. Всі вони можуть скласти основу джерельної бази для біографічних досліджень про легендарного партизанського ватажка в роки Великої Вітчизняної війни.

Представлена подборка документов из фондов Центрального государственного архива общественных объединений Украины, которые дополняют характеристику личных и профессиональных качеств комиссара Сумского партизанского соединения Семёна Васильевича Руднева.

Ключевые слова: Великая Отечественная война; партизанское движение; Сумское партизанское соединение; С. В. Руднев; ЦГАОО Украины; документ.

There is given the collection of documents of the Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, that complete the critics of the personal and professional features of Semen Vasylyovych Rudnev, the commissar of Sumy Partisan's formation.

Key words: the Great Patriotic War; the Partisans movement; the Sumy Partisan's formation; S.V. Rudnev; the Central State Archives of Public Organizations of Ukraine; the document.